

Natalia Głódź

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000 0002 2957 525X

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2025.1.08>

Cyberobecność – wartość czy zagrożenie? W świetle badań przeprowadzonych na białostockich seniorach

Cyber Presence – Value or Threat? In the Light of Research Conducted on Seniors from Białystok

ABSTRACT: Seniors and their Internet activity have been of interest to many researchers not since today. The article presents the results of an empirical study conducted in a group of 125 people aged 62–89 living in the city of Białystok. The aim of the study was to find out the opinions of seniors on: the value of the Internet as a tool, concerns about using it, as well as to identify crimes committed in the Internet space and the frequency of such attempts. An interesting issue addressed in the research, as well as in the article, was the specificity of criminal actions using relationships and messages with romantic or seductive content to attempt fraud or phishing. Analysis of the survey showed that almost 61% of respondents see the Internet as a valuable tool for fulfilling their needs. one in four Białystok seniors also encountered an attempted scam on the Internet – unsuccessfully. Only 12%, respondents experienced a situation in which a stranger impersonated another identity and 6% indicated that in the course of the conversations undertaken, based on romantic and seductive messages, there was an attempt at phishing or a request for financial support. This means that such situations occurred with low frequency in this group. Nonetheless, the results indicate the need to take measures to make seniors more aware, and to influence the formation of their appropriate behavior on the Internet. Expanding the range of communication competence of seniors in the virtual world, can protect them from many potential dangers on relational and seductive grounds.

KEYWORDS: senior, aging, Internet, seduction, deception.

STRESZCZENIE: Seniorzy i ich aktywność internetowa nie od dziś budzą zainteresowanie wielu badaczy. W artykule zaprezentowane zostały wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w grupie 125 osób w wieku 62–89 lat mieszkających w Białymstoku. Celem badań było poznanie opinii seniorów na temat: wartości Internetu jako narzędzia, obaw związanych z korzystaniem z niego, a także rozpoznanie przestępstw popełnianych w przestrzeni internetowej oraz częstotliwości podejmowania tego rodzaju prób. Interesującym zagadnieniem podjętym w badaniach była specyfika działań przestępczych wykorzystujących relacje oraz wiadomości o treści romantycznej, uwodzicielskiej do próby oszustwa. Analiza badań wykazała, że prawie 61% respondentów postrzega Internet jako wartościowe narzędzie do realizacji potrzeb. Co czwarty białostocki senior spotkał się także z próbą oszustwa w Internecie – nieskuteczną. Tylko 12%, respondentów doświadczyło sytuacji, w której osoba nieznajoma podszywała się pod inną tożsamość, a 6% wskazało, że w toku podjętych konwersacji, których podstawą były romantyczno-uwodzicielskie wiadomości, miała miejsce próba wyludzenia informacji lub prośba o wsparcie finansowe. Oznacza to, że tego rodzaju sytuacje wystąpiły w tej grupie z niewielką częstotliwością. Mimo to, wyniki wskazują na potrzebę podjęcia działań uświadamiających seniorów, a kształtujących ich odpowiednie zachowania w Internecie. Poszerzanie zakresu kompetencji komunikacyjnych seniorów w świecie wirtualnym może ich uchronić od wielu potencjalnych zagrożeń na tle relacyjno-uwodzicielskim.

SŁOWA KLUCZOWE: senior, starzenie się, Internet, uwodzenie, oszustwo.

Wprowadzenie

Internet jest jednym z najbardziej przełomowych wynalazków XX wieku. Znacząco wpłynął na funkcjonowanie całego społeczeństwa, wprowadzając elementy zwykłej codzienności do świata wirtualnego [Kowalska-Dubas, 2021]. Z założenia Internet powinien sprzyjać człowiekowi i przyczyniać się do jego wartościowego rozwoju [Podgórski, 2015]. Nie jest zatem niczym dziwnym, iż współczesna kultura, jak i cała przestrzeń życia społecznego, korzysta ze świata Internetu. Wiele osób ulega złudnemu poczuciu, iż cyberprzestrzeń może zastąpić rzeczywistość – czego skutkiem jest nieumiejętność odnajdywania się w tradycyjnie budowanych relacjach społecznych, jednak dla dużej części populacji jest ona istotnym narzędziem, ułatwiającym egzystencję, co wpływa na postrzeganie Internetu jako wartości warunkującej realizację potrzeb oraz gwarantującej satysfakcjonujące funkcjonowanie [Kowalska-Dubas, 2021].

Obecność w świecie internetowym – czyli inaczej cyberobecność, w przypadku osób starszych jest zjawiskiem pozytywnym. Umożliwia realizację potrzeb w wygodny sposób, zgodnie z przekonaniem jednostki [Szafranek, Halicki, 2016]. Obecnie senior z dużą łatwością może umówić się na wizytę u lekarza, wykupić leki czy inne produkty, nie wychodząc z domu. Według Norberta Pikulę [2020] to właśnie rozwój technologiczny, a zarazem otwartość na jego wytwory, warunkuje sukces i satysfakcję współcześnie żyjących seniorów. W ciągu ostatnich pięciu lat można zaobserwować znaczący wzrost aktywności osób starszych w Internecie [GUS, 2024]. W 2022 roku liczba osób w wieku 60–74 lata korzystających z sieci wyniosła prawie 4,3 mln [Raport, 2024].

Najnowsze dane z 2024 roku wskazują, że prawie 88% osób w wieku 16–74 lata systematycznie korzysta z Internetu. W ostatnich dwóch latach w grupie osób znajdujących się na przedpolu starości (55–64 lata), zauważyć można dynamiczny wzrost regularnych użytkowników Internetu, który uległ zwiększeniu z 74,6% w 2023 roku do 82,5% w roku 2024. Natomiast w starszej grupie wiekowej, mimo nieznacznego nasilenia aktywności, można wykazać umiarkowaną tendencję wzrostową na przestrzeni dwóch ostatnich lat (51,6 do 56,6%) [GUS, 2024].

Ważną rolę w zmianie podejścia do Internetu (zwiększenia zaufania) i postrzegania go jako wartościowego narzędzia odegrała pandemia choroby COVID-19. Ta wyjątkowa sytuacja, która dotknęła cały świat, pokazała, że odpowiednia motywacja do podejmowania nowych wyzwań, jaką była w owym czasie realizacja potrzeb w przestrzeni internetowej jest możliwa nawet dla osób z najstarszych kohort wieku. Dowiodła również, że w pewnych sytuacjach istnieje wyraźna potrzeba posiadania narzędzia łączącego się z Internetem – komputera, smartfona [Szarota, Fabiś, 2022]. Okres pandemiczny poniekąd wpłynął także na oswojenie się osób starszych z Internetem oraz przełamał ich strach i obawy [Czaczkowska, 2023]. Jak donoszą badania prowadzone przez Urząd Komunikacji Elektronicznej w 2023 roku (N = 1802, 30% badanych stanowiły osoby 60+), znaczący odsetek respondentów czuje się bezpiecznie w Internecie – 58% raczej czuje się bezpiecznie i 10% zdecydowanie bezpiecznie. Tylko 7% respondentów odczuwało jakąś formę zagrożenia podczas korzystania z Internetu [UKE, 2023]. Poczucie bezpieczeństwa w ogólnej populacji użytkowników Internetu nie jest jednak równoznaczne z wysokimi umiejętnościami związanymi z zachowaniem bezpieczeństwa w sieci – szczególnie wśród seniorów w wieku 65–74 lata. Według danych [GUS, 2024], aż 32% osób z tej grupy wiekowej, posiadających doświadczenie w korzystaniu z Internetu, nie ma żadnych umiejętności związanych z bezpieczeństwem.

W świetle przedstawionych powyżej danych można stwierdzić, że osoby na emeryturze, bądź na przedpolu starości [Halicka, Halicki, 2014], coraz chętniej korzystają z Internetu. Cyberobecność w tych grupach wieku może stanowić wartościowy element codziennej egzystencji oraz wspomagać realizację ich potrzeb. Jak donoszą badacze Internet jest również narzędziem wielce ryzykownym dla osób starszych, coraz częściej wykorzystywanym do działań przestępczych [Czaczkowska, 2023]. Ten fakt może mieć również realny wpływ na rosnące obawy seniorów przed korzystaniem z Internetu, a także postrzegania go jako wartościowego narzędzia do realizacji potrzeb.

Potrzeby, wartości i motywacje

Badaczy motywacji od wieków interesowały przyczyny postępowania jednostek ludzkich. Według słownika psychologii motywację można postrzegać jako „proces pośredniczący lub wewnętrzny stan organizmu, pobudzający i dający napęd do działania” [Reber, Reber, 2005, s. 404]. Na początku warto jednak zaznaczyć, iż potrzeby jako kategoria motywacyjna nie warunkują bezpośredniego działania – najczęściej są jego dyspozycją. Nie mogą one także stanowić jedynego wytłumaczenia określonego zachowania. Książd Marian Wolicki [2004] wskazuje, iż człowiek jako istota uduchowiona, pobudzany jest do działania przez popędy, ale także przez wartości. We współczesnej pedagogice można doszukać się również stwierdzenia, iż wartości mają związek z normami i zasadami postępowania, które wpływają na ogólny rozwój jednostki [Jagina, 2006]. Zatem w ogólnym ujęciu potrzeby zapewniają każdej istocie ludzkiej prawidłowe funkcjonowanie, a wartości wyznaczają sposoby ich zaspokajania. Natomiast samą wartość można zdefiniować jako pożądaną cel działań, który jest swoistą drogą do samorealizacji i poczucia sensu bądź element aksjologiczny związany z definiowaniem dobra samego w sobie, jakim jest wartość [Jagina, 2006]. Należy dodać, że każda jednostka może postrzegać wartość danego przedmiotu, sytuacji czy zachowania indywidualnie – według własnej hierarchii [Jagina, 2006]. Internet może stanowić wartościowe – znaczące źródło realizacji potrzeb, jednakże nie dla wszystkich.

W literaturze przedmiotu jednym z kluczowych elementów „hamujących” zachowania motywacyjne w stosunku do realizacji potrzeb w rzeczywistości i w przestrzeni internetowej są obawy. Według definicji *Słownika Języka Polskiego* [2005] obawa, to stan psychiczny, któremu towarzyszy uczucie niepokoju lub niepewności, co do następstw danego wydarzenia czy zachowania. „Obawiać się” czy „bać się Internetu” – mimo że brzmi nieco niezrozumiale dla młodszych pokoleń, może w przypadku seniora oznaczać brak zaufania do środowiska internetowego. Takie zachowanie, jak wyjaśniają badacze, może wynikać z barier psychologicznych mających związek z: postrzeganiem wartości, zachowawczym stylem życia [Czackowska, 2023], wcześniejszymi doświadczeniami osoby, a także ogólnymi obawami przed sytuacją nieprzyjemną, niekorzystną, taką jak np. oszustwo. W sytuacji naruszenia zaufania do przestrzeni internetowej (w wyniku oszustwa) można zaobserwować wiele negatywnych konsekwencji. Przede wszystkim rzutuje ona na: poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa Seniora, a także podważa jego wcześniejsze przekonania dotyczące Internetu, które zostały uznane za wartościowe i istotne.

W ostateczności może powodować utratę zdolności narzędzia (Internetu) do realizacji potrzeb jednostki.

Wybrane rodzaje i formy zagrożeń w Internecie

Przestrzeń internetowa jest środowiskiem względnie nowym dla osoby starszej. Narzędzia wykorzystywane w sieci do komunikacji, prezencji, kreowania wizerunku są znacząco inne od tych, którymi osoby starsze posługują się w realnym świecie. Swoboda w doborze form, możliwość wyreżyserowania odpowiednich zachowań jest również używana do złych celów, takich jak: oszustwa (phishing) i uwodzenia osoby starszej dla osiągnięcia korzyści majątkowej.

Literatura [Montovani, 2009] definiuje uwodzenie w realnym świecie jako wieloetapowy proces, złożony akt komunikacyjny, który ma w swojej specyfikacji całą gamę zachowań, gestów i słów. Ma również ogólnie określony cel. Według teorii kroków [Givens, 1978] procedura uwodzenia rozpoczyna się od wykazania zainteresowania i poszukiwania kontaktu. Następnie dochodzi do akceptacji jednostki, mówiąc inaczej – pozytywnej oceny w zakresie atrakcyjności, co najczęściej prowadzi do okazania dalszej sympatii, a także nawiązania bliższej relacji [Berscheid, Hatfeid, 1978]. W toku rozwoju znajomości wykorzystywane są do komunikacji pośrednie komunikaty zawierające jedynie ograniczone informacje. Ten zabieg ma z jednej strony wzbudzić zaciekawienie, ale zarazem pozostawić odbiorcę w „otoczce tajemniczości” [Montovani, 2009]. Tak prosty model znajduje także zastosowanie w rzeczywistości internetowej. Oczywiście jest on nieco odmienny jeśli chodzi o formę i rodzaj narzędzia do kreacji swojego zainteresowania i przedstawiania własnej osoby. W cyberprzestrzeni za pierwszy etap uwodzenia należy uznać chęć nawiązania rozmowy za pośrednictwem komunikatorów, portali czy aplikacji. Użytkownik może wyrazić swoje zainteresowanie za pomocą wiadomości, zachepek, zdjęć [Głódź, 2023]. Bywa, że proces uwodzenia w Internecie jest od początku ukierunkowany na oszustwo, czyli uzyskanie korzyści materialnej. Staje się wówczas celową, zwodniczą narracją, która ma wytworzyć pewną formę iluzji na podstawie określonych informacji i komunikatów. Za problematyczny aspekt należy przyjąć brak możliwości oceny prawdziwości słów, zachowań partnera internetowego lub innego użytkownika, gdyż nie ma możliwości odniesienia ich do innych źródeł (brak spotkania i komunikacji w rzeczywistości). Dodatkowo Internet daje możliwość wykreowania doskonałego wizerunku, przyjęcia określonej tożsamości, wygenerowania złudnego zainteresowania i poczucia bycia „zaopiekowanym”. „Efekt bliskości” możliwy do zaoferowania przez nowego przyjaciela

bądź przyjaciółkę w Internecie bywa także bardzo wartościowy i atrakcyjny dla osób starszych. Bazuje poniekąd na potrzebie komunikacji, bliskości i/lub miłości, czyli na potrzebach podstawowych i istotnych do zachowania prawidłowego funkcjonowania człowieka. Cyberprzestępca¹ uwodziciel wie, że częstość kontaktów i wyrażana sympatia powodują idealizację nadawcy. Tworzy wrażenie bycia szczerze zainteresowanym kontynuacją znajomości, co dla seniorów może być jednym z atrybutów wyjątkowości [Wnęk-Gozdek, 2019]. W momencie, gdy zauważa, że senior uwierzył w jego dobre intencje i okazane zainteresowanie – rozpoczyna atak. Wówczas wystosowuje odpowiednio emocjonalnie nasycony komunikat, np. o chorobie, wypadku i braku finansów na leczenie. Osoba starsza otrzymując taką wiadomość, często odruchowo podejmuje decyzję o przekazaniu odpowiednich środków finansowych na pomoc i zostaje oszukana. Na tak szybką i pozytywną reakcję seniora ma również wpływ złudne przekonanie m.in. o miłości, trwałości relacji, wyjątkowości przyjaźni czy też wyjątkowości sytuacji [Wnęk-Gozdek, 2019].

Komunikacja z seniorem po spełnionej (bądź nie) prośbie może być kontynuowana i rozwijana przez wiele miesięcy oraz łączona z ponownymi prośbami o wsparcie finansowe. Oszustwa w tym wydaniu wymagają od przestępcy zaangażowania oraz mają wydzźwięk romantyczno-relacyjny, co szczególnie ukazują bezlitosny charakter przestępstwa.

Działania przestępcze w stosunku do seniorów nie muszą być jednak poprzedzone procesem uwodzenia. Liczne doniesienia mediów ukazują, iż obecnie najbardziej popularnym sposobem oszustwa jest phishing. Według literatury anglojęzycznej jest to forma oszustwa internetowego, w którym jednostka podszywa się pod osobę prywatną (z rodziny, bądź nie) lub instytucję finansową w celu uzyskania danych do kart, kont itp. [Sood, Enbody, 2014]. Proces pozyskania informacji przypomina „łowienie” – *fishing*. Cyberprzestępca obiera cel, przygotowuje w odpowiedni sposób przynętę i zarzuca wędkę. W taki sposób podjęte działania mają nakłonić (bądź zmanipulować) ofiarę, do kliknięcia w fałszywy link lub otwarcia zainfekowanego załącznika. Obecnie coraz częściej zdarza się, że oszuści atakują osoby starsze za pomocą komunikatorów i mediów społecznościowych, stosując m.in. oszustwa metodą na blik. Według doniesień ze wspomnianych już w artykule badań prowadzonych przez CKE w roku 2023, badani mają świadomość zagrożeń, takich jak: kradzież środków finansowych, kradzież tożsamości, wyłudzenie loginów i haseł. Możliwe

¹ Cyberprzestępca definiowany jest jako osoba popełniająca przestępstwo w przestrzeni Internetowej.

iż dzięki szeroko prowadzonym kampaniom, osoby starsze posiadają informację o zarażonych linkach przychodzących od nieznajomych, ale często nie widzą zagrożenia w podaniu numeru błik, szczególnie, gdy prośba kierowana jest od przestępcy podszywającego się pod członka rodziny. W tym wydaniu atak nie jest już zwykłym phishing-em, ale spear phishing-em. Metody różnią się przede wszystkim: dłuższym i pełniejszym gromadzeniem danych o ofierze, a także wykorzystaniem danych prawdziwych osób, poprzez podszywanie się pod nie. Ofiara widząc, że nadawca wiadomości jest jej znany, podchodzi do prośby o kliknięcie w link czy podanie kodu błik z większą ufnością. Według badaczy zachowań przestępczych w Internecie, ataki za pomocą takich wiadomości mają wysoką skuteczność. Prawie 70% internautów klika w te wiadomości, a w ciągu godziny od otrzymania 50% otwiera zawarty w niej link [Goel, Jain, 2018]. Dlatego problem oszustw, mimo kampanii uświadamiających o zagrożeniach w sieci prowadzonych na terenach różnych województw, nadal dotyka sporą część polskich seniorów.

Oszustwa Internetowe w województwie podlaskim

Województwo podlaskie charakteryzuje się szczególnie dużym odsetkiem osób starszych zamieszkujących na terenach wiejskich oraz miejskich. Z roku na rok zmniejsza się udział ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej populacji mieszkańców województwa podlaskiego, a zwiększa się odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym [GUS, 2024]. Osoby starsze (w wieku poprodukcyjnym, kobiety – 60 lat i więcej, mężczyźni – 65 lat i więcej) stanowią 23,5% ogólnej populacji mieszkańców województwa podlaskiego. W Białymstoku, mieście wojewódzkim, jak donoszą dane z raportu o stanie miasta Białystok [Urząd miejski w Białymstoku, 2024] na koniec 2023 roku osoby w wieku emerytalnym liczyły ok. 68,3 tys. osób (o ok. 1,4 tys. osób więcej niż w roku poprzednim) i stanowiły 23,4% ogólnej populacji miasta.

Wraz z rosnącą liczbą osób starszych w województwie podlaskim, jak i samym Białymstoku, wzrasta również liczba ofiar cyberoszustw. Według statystyk policyjnych uzyskanych na potrzeby artykułu, liczba oszustw internetowych dokonanych na mieszkańcach województwa podlaskiego (65+) w latach 2019–2024 wzrosła o 23,2 razy.

Przed pandemią choroby COVID-19, czyli w roku 2019, liczba przestępstw z art. 286 § 1 k.k.² (oszustwo) popełnionych w Internecie na senio-

² Art. 286. [Oszustwo] § 1. Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą

rach w woj. podlaskim wynosiła tylko 10. Z każdym następnym rokiem odsetek przestępstw intensywnie wzrastał. Już 2023 roku suma popełnionych przestępstw zwiększyła się prawie 16-krotnie i wynosiła 158, w tym dwa przestępstwa orzekane z art. 286 § 1 k.k. zw. z art. 294 § 1 k.k.³ – oznacza to, że czyn przestępczy został dokonany na mieniu o znacznej wartości powyżej 200 tys. złotych.

Tabela 1. Liczba i rodzaj przestępstw z art. 286 § 1 k.k. popełnianych w województwie podlaskim

2019		2020		2021		2022		2023		2024	
Art. 286 § 1 k.k.	10	art. 286 § 1 k.k.	20	art. 286 § 1 k.k.	44	art. 286 § 1 k.k.	158	art. 286 § 1 k.k.	156	art. 286 § 1 k.k.	230
								art. 286 § 1 k.k. w zw. z 294 § 1	2	art. 286 § 1 k.k. w zw. z 294 § 1	2

Źródło: Komenda Wojewódzka Policji w Białymstoku. Dane uzyskane z Systemu Analitycznego Krajowego Systemu Informacyjnego Policji.

Należy wziąć również pod uwagę, iż seniorzy mogą z różnych pobudek osobistych, np. poczucia wstydu, nie zgłaszać oszustwa. Takie zachowanie utrudnia dokładne oszacowanie tego zjawiska. Dlatego też liczba popełnionych przestępstw w rzeczywistości może być znacznie wyższa.

Metodologia badań własnych

Przedmiotem badań były zagrożenia w cyberprzestrzeni dotyczące osób starszych. Celem badań było poznanie opinii seniorów z miasta Białystok na temat wartości Internetu jako narzędzia, obaw związanych z korzystaniem z niego, a także rozpoznanie przestępstw popełnianych w przestrzeni internetowej oraz częstotliwości podejmowania tego rodzaju prób. Główny problem badawczy został sformułowany następująco: Jak często seniorzy doświadczają próby oszustwa w Internecie? Szczegółowe pytania badawcze nawiązywały do trzech określonych obszarów tematycznych i zawarte zostały w formie pytań

wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

³ Art. 294. [Obstrzenie odpowiedzialności] § 1. Kto dopuszcza się przestępstwa określonego w art. 278 § 1, 1a, 2, 3a lub 5, art. 284 § 1 lub 2, art. 285 § 1, art. 286 § 1 lub 2, art. 287 § 1, art. 288 § 1 lub 3, art. 290 § 1 lub w art. 291 § 1, w stosunku do mienia znacznej wartości, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

w narzędziu badawczym: Internet jako wartość, bezpieczeństwo w Internecie, specyfika działań przestępczych.

Materiał i metoda

Badania miały charakter ilościowy. Do badań wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Jako technikę badania wybrano ankietę, natomiast jako narzędzie badawcze posłużył kwestionariusz ankiety zawierający pytania zamknięte oraz otwarte.

Dobór próby i charakterystyka osób badanych

Spośród wszystkich badanych 40 osób zostało wybranych celowo – byli to seniorzy zrzeszeni w Klubie Seniora + przy ul. Białej 13/33 w Białymstoku. Za kryteria doboru próby przyjęto: uzyskanie wieku emerytalnego (60. lub 65. r.ż.), aktywne korzystanie z Internetu oraz zamieszkanie w mieście Białystok. Dane Klubu zostały zaczerpnięte z bezpłatnej publikacji „Miasto dla seniorów, seniorzy dla miasta” wydawanej przez Urząd Miasta w Białymstoku.

Pozostali badani pozyskani zostali za pomocą metody kuli śniegowej. Na początku na udział w badaniach zgodziła się niewielka grupa emerytów, następnie dzięki nim badaczka dotarła do kolejnych osób.

W badaniu wzięło udział 125 respondentów: 100 kobiet i 25 mężczyzn w wieku od 62 do 89 lat, co umożliwiło uzyskanie opinii osób przekraczających próg wieku określanego jako emerytalny, jak i seniorów będących emerytami od dłuższego czasu.

Analiza badań

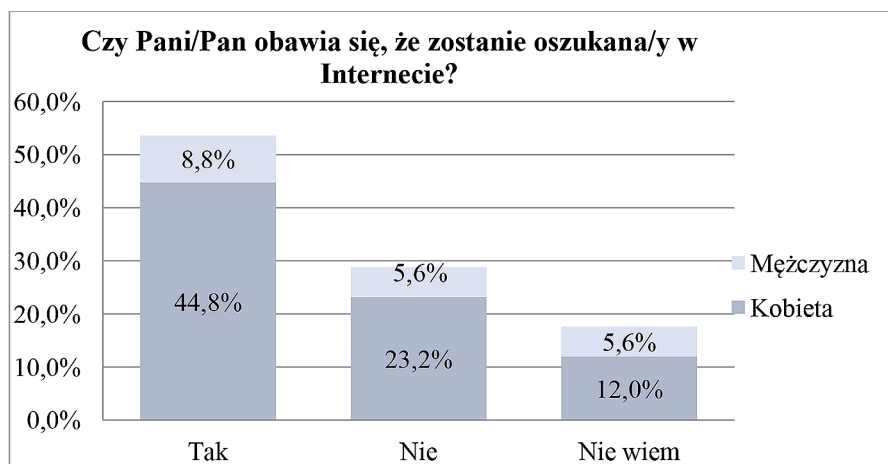
Materiał badawczy ze względu na tematykę prowadzonych badań został podzielony na trzy segmenty tematyczne: 1) Internet jako wartość – postrzeganie przestrzeni internetowej i cyberobecności jako wartości; 2) bezpieczeństwo w Internecie – obawy seniorów, próby oszustw, oszustwa dokonane; 3) specyfika działań przestępczych – phishing, wiadomości romantyczno-uwodzicielskie. Wybrane pytania z kwestionariusza zostały przedstawione w formie graficznej.

Pierwszym obszarem objętym analizą było postrzeganie Internetu jako wartościowego i użytecznego narzędzia wykorzystywanego do realizacji potrzeb. Prawie 61% badanych na pytanie „Czy Pani/Pan uważa, że Internet jest wartościowym narzędziem do realizacji potrzeb?” odpowiedziało twierdząco. Oznacza to, iż Internet jako narzędzie służy seniorowi i przypisywane jest mu

osobiste, a nawet emocjonalne znaczenie – w formie wartości. Zdecydowana większość seniorów (65,6%) postrzega również swoją obecność w świecie internetowym jako wartościową. Co drugi respondent (56,8%) potwierdził, iż wykorzystuje Internet do realizacji potrzeb, a dla 48,8% badanych Internet jest narzędziem niezbędnym do realizacji potrzeb.

W przypadku kolejnego obszaru – bezpieczeństwa seniora w Internecie pytania zawarte w kwestionariuszu dotyczyły: obaw, które mogą warunkować chęć swobodnego przeglądania Internetu, działań związanych z zapewnieniem sobie bezpieczeństwa w Internecie przez badanego oraz prób oszustw (skutecznych bądź nie). Według uzyskanych danych ponad połowa respondentów (52,8%) nie obawia się korzystania z Internetu.

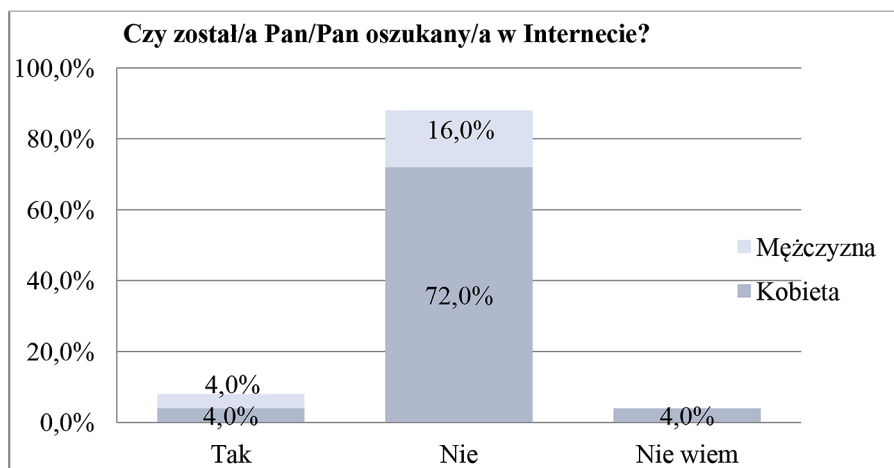
W postawie „nie boję się, ale jestem ostrożny/a” można – jak się wydaje – doszukiwać się, obawy/lęku przed byciem oszukanym w Internecie. Znajduje to potwierdzenie również w uzyskanych wynikach, gdyż prawie 54% ankietowanych wykazało, iż obawia się takiej sytuacji (wykres 1). Seniorzy podejmują również próbę zabezpieczenia się przed nieporządną sytuacją. W odpowiedzi na pytanie „Jakie Pani/Pan podejmuje działania w celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa w Internecie” wskazywali najczęściej, że: „nie klikam w linki, nie odbieram wiadomości od nieznanymi osób”, „usuwa wiadomości i nie czytam ich, jeśli nie znam nadawcy” „wchodzę tylko na strony, które znam”. Oznacza to, że respondenci podejmują próby zabezpieczania się w Internecie oraz starają się wykorzystać Internet do sprecyzowanych i bezpiecznych celów. Mimo wszystko działania te nie są w stanie w pełni uciszyć ich wewnętrznych obaw.

Wykres 1. Obawy seniorów związane z oszustwami internetowymi

Źródło: badania własne.

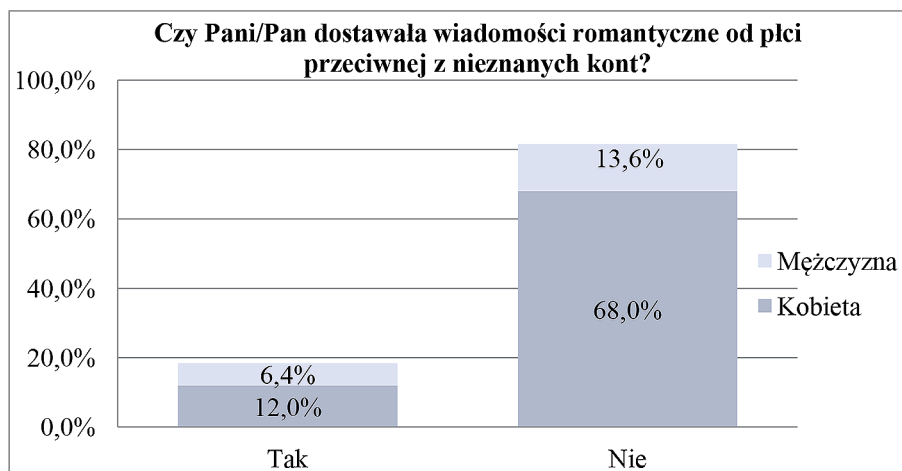
Zachowawczość w podejmowaniu eksploracji innych, mało znanych i ryzykownych obszarów Internetu oraz stosowanych form zabezpieczeń mogą jednak w pewien sposób rzutować na ilość osób oszukanych i prób ataku cyberoszustów. Aż 88% badanych seniorów nigdy nie zostało oszukanych w Internecie (wykres 2). Jednakże niemal co czwarty badany (38,4%) spotkał się z próbą cyberataku, czyli otrzymywał wiadomości mające za zadanie wyłudzić dane, zawierające prośbę o przelew bądź innymi metodami m.in.: „blika”, „na paczkę”. Dane potwierdzają, że osoby starsze często mogą doświadczać ataku oszustów, ale nie są to działania skuteczne. Warto podkreślić, iż seniorzy są specyficzną grupą, bardzo wrażliwą na niekontrolowane zachowania zewnętrzne i informacje mogące naruszyć ich poczucie stabilizacji [Heitzman, 2022]. Ponadto ciągła konfrontacja seniora ze stresem jakim jest „cyberatak”, może sprzyjać negatywnym objawom somatycznym, a także braku poczucia bezpieczeństwa, wzrostowi poczucia lęku przed Internetem oraz bycia oszukany (,,a może wreszcie mu się uda...”)

Wykres 2. Oszustwa dokonane na seniorach w Internecie

Źródło: badania własne.

Kolejnym ważnym obszarem poddanym analizie była **specyfika działań przestępczych**. Istotne w tym zakresie było również zbadanie czy osoby starsze mają styczność z: phishing-em, czy oszustwem „na romantyczną relację”. Uzyskane dane wskazują, że niewielki procent badanych – bo tylko 12%, doświadczyło sytuacji, w której osoba nieznajoma podszywała się pod inną tożsamość, np. pod osobę z rodziny lub znajomego. Taki sam procent respondentów zaznaczył odpowiedź „nie wiem”, co może świadczyć o tym, że pewna część seniorów po prostu nie jest świadoma czy taka sytuacja miała miejsce.

Wykres 3. Przekaz wiadomości romantycznych od płci przeciwnej z nieznanymi kont

Źródło: badania własne.

Aby móc przyjrzeć się oszustwom wykorzystującym romantyczną relację bądź nawiązaną konwersację internetową do działań przestępczych najpierw należało zbadać czy seniorzy otrzymują wiadomości⁴ – tzw. romantyczne, uwodzicielskie, zachęcające do rozmowy, sygnalizujące duże zainteresowanie osobą, wyrażające zachwyt zdjęciem osoby. Według uzyskanych informacji 18,4% respondentów otrzymało takie wiadomości (na Messengerze, Facebook-u itp.) od osób płci przeciwnej z nieznanymi kont⁵ (wykres 3). Zdecydowanie większy odsetek odbiorców romantycznych komunikatów stanowiły kobiety. W przypadku mężczyzn takie sytuacje zdarzały się zdecydowanie rzadziej.

W kolejnym działaniu podjęta została próba zbadania ile procent konwersacji rozpoczynających się od wiadomości romantycznych, uwodzicielskich, otrzymywanych od osób nieznanymi po pewnym czasie (wymiany wiadomości, rozwijania się relacji) zawierały komunikat z prośbą o: wsparcie finansowe, przelanie odpowiedniej kwoty czy próbę wyłudzenia danych. Respondenci wykazali, że było tak tylko w 6,8% przypadków. Można domniemać, iż nawiązanie takiej znajomości z seniorem od początku było w pewien sposób planowane, kontrolowane i podejmowane z określonym założeniem uzyskania określonej korzyści.

⁴ Osoby starsze nie znały wcześniej tych osób, nie prowadziły z nimi konwersacji i nie spotkały w rzeczywistości.

⁵ Osoby starsze nie znały wcześniej tych osób, nie prowadziły z nimi konwersacji i nie spotkały w rzeczywistości.

Dyskusja wyników badania, ograniczenia i kierunki dalszych badań

Działania przestępcze prowadzone w środowisku osób starszych – często nieposiadających bardzo dobrych umiejętności posługiwania się cybernarzędziami (narzędziami łączącymi się z Internetem) są szczególnie godne potępienia. Przestępcy wykorzystują fakt, iż osoby starsze, to także jednostki poszukujące relacji, cierpiące na osamotnienie i coraz chętniej realizujące swoje potrzeby w Internecie [Muszyński, 2024]. To skłania cyberprzestępców do posilkowania się różnymi formami oszustw, wyłudzeń – z czasem coraz nowszymi, bardziej udoskonalonymi i sprecyzowanymi do tej grupy wiekowej. Najnowsze badania przeprowadzane na poczet raportu „Test z cyberbezpieczeństwa” [Santander, 2024] na grupie 1000 osób dowodzą, że seniorzy nie są najczęściej atakowaną grupą przez cyberprzestępców. Nie zmienia to jednak faktu, że osoby starsze doświadczają tego rodzaju prób dość często.

Jak wykazała analiza badań, Internet dla ponad połowy badanych stanowi wartościowe narzędzie, co może oznaczać, że ma ono osobisty oraz funkcjonalny wymiar. Seniorzy cenią sobie także obecność w świecie internetowym, a dla prawie połowy z nich jest niezbędnym narzędziem do realizacji potrzeb. Należy jednak podkreślić, że ocena wartości Internetu, jak i samej obecności w cyberprzestrzeni, jest subiektywnym postrzeganiem. Może się ona zmieniać pod wpływem negatywnych doświadczeń użytkownika. Relatywnie sama sytuacja oszustwa bądź jego próba (większość badanych żyje w permanentnym strachu przed oszustwem) może również powodować liczne konsekwencje w zakresie zdrowia psychicznego seniora bądź ograniczać jego swobodne korzystanie z dobrodziejstw Internetu. Pozytywnym aspektem jest to, że dużej części badanych – bo aż 88%, udaje się skutecznie bronić przed atakami cyberoszustów.

Obszarem wartym uwagi jest kontekst uwodzicielsko-romantyczny przestępstwa – ściśle związany z internetową komunikacją seniora. Mimo iż przeprowadzane badania wykazały niskie nasilenie tego zjawiska – tylko 6,8% badanych w swojej konwersacji z płcią przeciwną spotkało się z prośbą o wsparcie finansowe czy próbę wyłudzenia danych, należy ten problem potraktować poważnie. Przestępstwa popełniane w taki sposób (za pomocą nawiązania fałszywej relacji) są szczególnie szkodliwe i mogą rzutować na brak zaufania seniora do: narzędzia jakim jest Internet, wszystkich napotkanych osób w cyberprzestrzeni oraz ograniczać możliwości realizowania wyższych potrzeb, np. związanych z poszukiwaniem miłości w Internecie.

Pomimo wartości informacyjnej uzyskanych wyników badanie ma pewne ograniczenia, które należy uwzględnić w dalszych analizach. W przyszłości

zasadne jest przeprowadzenie badania na znacznie większej populacji i przy uwzględnieniu podziału na miejsce zamieszkania: wieś i miasto. Wskazane jest także podjęcie innego charakteru badań – jakościowego, pogłębiającego i dopełniającego badany problem, a także biorącego pod uwagę możliwe konsekwencje ataków w cyberprzestrzeni. Ankieta w pewien sposób ograniczała możliwości eksploracji badanych obszarów, takich jak: procesu budowania relacji z oszustem, czy też ogólnych doświadczeń z cyberprzestępcami. Umożliwiła natomiast zebranie danych, które stanowią istotną wartość informacyjną, gdyż dostarczają ogólnej wiedzy o skali zjawiska i specyfiki działalności oszusta.

Podsumowanie

Internet i sama obecność w świecie internetowym stanowi wartość dla osoby starszej. Nie można jednak jednoznacznie stwierdzić, że jest środowiskiem pozbawionym zagrożeń dla seniora.

Jako rekomendacje w zakresie ochrony seniorów przed cyberatakami należy rozważyć działania wykraczające poza rozpowszechnianie treści informacyjnych. Dobrym pomysłem jest zastosowanie działań wpierających i kształtujących odpowiednie postawy w Internecie, rozszerzających zakres kompetencji komunikacyjnych, a także szkolących w zakresie potencjalnych zagrożeń na tle relacyjno-uwodzicielskim. Mogłoby to znacząco wpłynąć na obniżenie poziomu lęku seniorów przed zderzeniem się z niepożądanymi sytuacjami. Należy wziąć również pod uwagę możliwość udzielania wsparcia psychologicznego osobom starszym – ofiarom oszustw oraz doznającym nieskutecznych ataków cyberprzestępców.

Bibliografia

- Berscheid E., Hatfield E. (1978). *Interpersonal attraction*. New York: Random House.
- Czackowska E. (2023). *Seniorzy jako użytkownicy nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych*. <https://rob.uksw.edu.pl/wp-content/uploads/2023/12/ekspertyza-04-21-12-1.pdf> [data pobrania: 23.01.25].
- Drabik L., Kubiak-Sokoł A., Sobol E. (2005). *Słownik języka polskiego*. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/obawia%C4%87%20si%C4%99.html> [data pobrania: 23.01.25].
- Franken R. (2005). *Psychologia motywacji*. Gdańsk: GWP.
- Givens D. B. (1978). The Nonverbal Basis of Attraction: Flirtation, Courtship, and Seduction. *Psychiatry*, 41, 346–356.
- Głódź N. (2023). Senior hejter – w świetle badań nad senioralną komunikacją online. *Człowiek i Społeczeństwo* (283–297). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Główny Urząd Statystyczny. (2024). Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2024 r. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczen>

- stwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2024-roku,1,18.html [data pobrania: 10.01.24].
- Główny Urząd Statystyczny. (2024a). Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podlaskiego. <https://bialystok.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/inne-opracowania/raport-o-sytuacji-spoeczno-gospodarczej-wojewodztwa-podlaskiego-2024,9,15.html> [data pobrania: 23.01.24].
- Goel D., Jain A. (2018). Mobile phishing attacks and defence mechanisms: State of art and open research challenges. *Computers & Security*, 73, 519–544.
- Halicka M., Halicki J. (2014). Gerontologia społeczna a socjologia starzenia się i starości – poznawcza tożsamość, trendy, perspektywy. W: M. Skrzypek M. (red.), *Podstawy interdyscyplinarności w naukach o zdrowiu. Poznawcza tożsamość dyscyplin badających socjokulturowy wymiar zdrowia i choroby*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Heitzman, J. (2022). Wpływ pandemii koronawirusa SARS-COV-2 na zdrowie psychiczne osób starszych. W: M. Cybulski, E. Krajewska-Kulak, K. Kędziora-Kornatowska, N. Waszkiewicz (red.), *Psychogeriatrya* (215–222). Warszawa: PZWL.
- Jagina W. (2006). Funkcje wartości w kształtowaniu osobowości. *Studia Warmińskie*, 43, 225–236.
- Kowalska-Dubas E. (2021). Refleksje o starości w kontekście wyzwań ery cyfrowej. *Exlibris Biblioteka Gerontologii Społecznej*, 21(2), 22–33.
- Montovani F. (2009). Cyber-atrakcyjność: rola komunikacji za pośrednictwem komputera w rozwoju relacji interpersonalnych. W: W. J. Paluchowski (red.), *Internet a psychologia. Możliwości i zagrożenia* (75–110). Warszawa: PWN.
- Muszyński M. (2024). *Uczenie się stawiania się osobą starą*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Pikuła N. G. (2020). Edukacja seniorów do użytkowania nowych technologii. Nowe wyzwania dla polityki społecznej. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 4, 176–188.
- Raport. Minister do spraw Polityki Senioralnej. (2024). Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2023r. <https://das.mpips.gov.pl/source/2024/Informacja%20o%20sytuacji%20osob%20starszych%20w%20Polsce%20za%202023%20r..pdf> [data pobrania: 21.01.2025].
- Reber A., Reber E. (2008). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Santander Consumer Bank. (2024). Test z cyberbezpieczeństwa. https://www.santanderconsumer.pl/gfx/santander/userfiles/_public/raport_ppw_test_z_cyberbezpieczenstwa.pdf [data pobrania: 20.01.25].
- Sood A., Enbody R. (2014). *Targeted Cyber Attacks*. Elsevier Science. <https://www.perlego.com/book/1809489/targeted-cyber-attacks-multistaged-attacks-driven-by-exploits-and-malware-pdf> [data pobrania: 23.01.25].
- Szafranek A., Halicki J. (2016). Wybrane aspekty inkluzji społecznej. W: M. Halicka, J. Halicki, K. Czykier (red.), *Niepełnosprawność. Poznać, przeżyć, zrozumieć* (151–164). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Szarota Z., Fabiś A. (2022). Polityka społeczna i kondycja psychospołeczna starszych wiekiem Polaków w pandemii COVID-19. W: A. Kochanowicz, K. Walancik, M. Witkowski (red.), *Świat na trajektorii cierpienia. Społeczne i edukacyjne problemy wynikające z pandemii SARS-CoV-2* (s. 149–162). Dąbrowa Górnicza: Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB.
- Urząd Miasta w Białymstoku. (2024). Raport o stanie miasta Białystok za rok 2023. [tps://www.bialystok.pl/pl/dla_mieszkancow/rozwoj_miasta/raport-o-stanie-miasta.html](https://www.bialystok.pl/pl/dla_mieszkancow/rozwoj_miasta/raport-o-stanie-miasta.html) [data pobrania: 20.02.2025].
- Urząd Komunikacji Elektronicznej. (2023). Funkcjonowanie rynku telekomunikacyjnego część indywidualna. https://www.telepolis.pl/images/2024/01/badanie_konsumenckie-klienci_indywidualni.pdf [data pobrania: 02.02.25].

- Wnęk-Gozdek J. (2019). Oszustwa romantyczne online – studium przypadku. *Exlibris. Biblioteka Gerontologii Społecznej*, 2(17), 39–55.
- Wolicki M. (2004). Dążenie do sensu i wartości a samorealizacja. W: W. Janiga, T. Kocór (red.), *Katecheza w służbie wiary. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu prałatowi doktorowi Bronisławowi Twardzickiemu* (355–369). Przemyśl.